

ЯЛТИНСЬКІ ДОНЬКИ

Книжка вийшла за підтримки
ГО «Реформація»

долучитися

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

КЕТРІН ГРЕЙС КАЦ

ЯЛТИНСЬКІ ДОНЬКИ

**Черчиллі, Рузвельти й Гаррімани:
історія про любов і війну**

*Переклала з англійської
Олена Замойська*

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2024

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

ЗМІСТ

Список ключових делегатів Ялтинської конференції	9
---	---

ЧАСТИНА ПЕРША

«ВОНА З НИМИ ВПОРАЄТЬСЯ, ОСЬ ЧОМУ ЇЇ БЕРУТЬ»

Розділ 1	1 лютого 1945 року	15
Розділ 2	2 лютого 1945 року	35
Розділ 3	2 лютого 1945 року	51
Розділ 4	2 лютого 1945 року	64
Розділ 5	2–3 лютого 1945 року	76
Розділ 6	3 лютого 1945 року	91
Розділ 7	3 лютого 1945 року	111

ЧАСТИНА ДРУГА

«ТАК НАЧЕ... ЦЯ КОНФЕРЕНЦІЯ НЕ ВАЖЛИВІША ЗА БУДЬ-ЩО ІНШЕ»

Розділ 8	4 лютого 1945 року	125
Розділ 9	4 лютого 1945 року	131
Розділ 10	5 лютого 1945 року	143
Розділ 11	5 лютого 1945 року	157
Розділ 12	6 лютого 1945 року	173
Розділ 13	6–7 лютого 1945 року	191
Розділ 14	8 лютого 1945 року	212

<i>Розділ 15</i>	8 лютого 1945 року	228
<i>Розділ 16</i>	9–10 лютого 1945 року	247
<i>Розділ 17</i>	10–11 лютого 1945 року	263

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

«УСЕ ЦЕ І БАГАТО ЧОГО ІНШОГО ЗАЛИШИТЬСЯ ЗІ МНОЮ НАЗАВЖДИ»

<i>Розділ 18</i>	12 лютого — 27 липня 1945 року	285
<i>Розділ 19</i>	Після Ялти	311
<i>Подяки</i>		334
<i>Скорочені назви архівів та архівних колекцій</i>		338
<i>Вибрана бібліографія</i>		340
<i>Примітки</i>		348

Моїй сім'ї

СПИСОК КЛЮЧОВИХ ДЕЛЕГАТІВ ЯЛТИНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Це перелік деяких осіб, яких згадано в цій книжці. Він містить лише маленьку частину із сотень присутніх на Ялтинській конференції. Деякі з них обіймали кілька посад чи виконували суміжні обов'язки. Я перелічила тільки найголовніших, що мають стосунок до цієї історії або виконували ролі, за якими їх легко впізнати.

АМЕРИКАНСЬКІ ДЕЛЕГАТИ

- Франклін Делано Рузвельт — президент Сполучених Штатів
- Анна Рузвельт — донька Франкліна Рузвельта та його особиста асистентка, відома також як Анна Рузвельт Боттігер
- Вільям Аверелл (Ейв) Гарріман — американський посол у Радянському Союзі
- Кетлін (Кеті) Гарріман — донька Аверелла Гаррімана
- генерал-майор Фредерік Андерсон — заступник командувача Стратегічних повітряних сил США в Європі
- Чарльз Болен — помічник державного секретаря, перекладач Франкліна Рузвельта
- капітан-лейтенант Говард Бруенн — лікар Франкліна Рузвельта, кардіолог
- Джеймс Бірнс — директор Управління військової мобілізації
- Стів Ерлі — прессекретар

- ЕДВАРД ФЛІНН — колишній голова Демократичного національного комітету, друг Франкліна Рузвельта
- ВАЙЛДЕР ФУТ — помічник державного секретаря
- ЕЛДЖЕР ГІСС — заступник директора Управління особливих політичних питань Державного департаменту США
- ГАРРІ ГОПКІНС — радник президента
- сержант РОБЕРТ ГОПКІНС — син Гаррі Гопкінса, фотограф Корпусу зв'язку Армії США
- адмірал ЕРНЕСТ КІНГ — головнокомандувач ВМС США, начальник військово-морських операцій
- генерал-майор ЛОУРЕНС КУТЕР — помічник начальника штабу з питань планування Військово-повітряних сил Армії США, уповноважений представник Генрі «Геп» Арнольда, генерала армії
- адмірал флоту ВІЛЬЯМ ЛЕГІ — начальник штабу головнокомандувача (Франкліна Рузвельта) Сухопутних військ і Військово-морського флоту США
- ДЖОРДЖ МАРШАЛЛ — начальник штабу Сухопутних військ США, генерал армії
- ГАРРІСОН ФРІМЕН МЕТЬЮЗ — керівник Управління у справах Європи Державного департаменту США
- віцеадмірал РОСС МАКІНТАЙР — керівник медичної служби ВМС США, лікар Франкліна Рузвельта
- ЕДДІ ПЕЙДЖ — другий секретар і консул американського посольства в Москві
- ЕДВАРД РЕЙЛІ СТЕТТІНІУС — державний секретар
- генерал-майор ЕРВІН «ПА» ВОТСОН — військовий помічник і секретар Франкліна Рузвельта; військовослужбовець у відставці

БРИТАНСЬКІ ДЕЛЕГАТИ

- ВІНСТОН ЧЕРЧИЛЛЬ — прем'єр-міністр
- САРА ЧЕРЧИЛЛЬ — донька Вінстона Черчилля та його особиста помічниця, офіцерка Жіночих допоміжних військово-повітряних сил, також відома як Сара Олівер

- фельдмаршал сер ГАРОЛЬД АЛЕКСАНДЕР — Верховний головнокомандувач союзними військами на Середземному морі
- майор АРТУР БІРС — перекладач Вінстона Черчилля
- фельдмаршал сер АЛАН БРУК — начальник Імперського генерального штабу
- сер АЛЕКСАНДЕР КАДОГАН — заступник міністра закордонних справ Великої Британії
- сер АРЧИВАЛЬД КЛАРК-КЕРР — посол Великої Британії в Радянському Союзі
- адмірал флоту сер ЕНДРЮ КАННІНГЕМ — Перший морський лорд і начальник військово-морського штабу
- ЕНТОНІ ІДЕН — міністр закордонних справ
- генерал сер ГАСТІНГС «МОПС» ІСМЕЙ — начальник штабу Вінстона Черчилля, заступник секретаря Военного кабінету
- лорд МОРАН — лікар Вінстона Черчилля
- маршал Королівських військово-повітряних сил сер ЧАРЛЬЗ «ПІТЕР» ПОРТАЛ — начальник штабу ВПС
- командувач ЧАРЛЬЗ «ТОММІ» ТОМПСОН — ад'ютант Вінстона Черчилля, Королівський військово-морський флот

Радянські делегати

- ІОСИФ СТАЛІН — маршал Радянського Союзу, генеральний секретар Комуністичної партії Радянського Союзу
- генерал АЛЕКСЕЙ АНТОНОВ — перший заступник начальника Генерального штабу Радянської армії
- ЛАВРЕНТІЙ БЕРІЯ — генеральний комісар державної безпеки СРСР, голова НКВС
- СЕРГО БЕРІЯ — син Лаврентія Берії
- АНДРЕЙ ГРОМИКО — радянський посол у США
- ФЬОДОР ГУСЕВ — посол СРСР у Великій Британії
- маршал СЕРГЕЙ ХУДЯКОВ — заступник начальника радянського військово-повітряного штабу
- адмірал флоту НІКОЛАЙ КУЗНЕЦОВ — народний комісар радянського військово-морського флоту

Список ключових делегатів Ялтинської конференції

- Іван Майський — заступник народного комісара із закордонних справ СРСР; колишній радянський посол у Великій Британії
- Вячеслав Молотов — народний комісар закордонних справ
- Владімір Павлов — перекладач Іосіфа Сталіна
- Андрій Вишинський — перший заступник народного комісара із закордонних справ

Частина перша

«Вона з ними впорається, ось чому її беруть»

1 ЛЮТОГО 1945 РОКУ

У зимку 1945 року Лівадійський палац на крутому чорноморському березі стояв порожній, а його колись білосніжні стіни вкрила кіптява. Меблі та неоціненні твори мистецтва давно зникли¹. Раковини, ванни, унітази та лампи були вирвані зі своїх місць. Нацисти вкрали геть усе, навіть латунні дверні ручки.

Розташований менш як за п'ять кілометрів узбережжям від курортного міста Ялти, цей палац на південному виступі Кримського півострова колись був літньою резиденцією царя і цариці, Ніколая II та Александри². Вони знесли старий Лівадійський палац, у якому помер Александр III, а на його місці звели нову імператорську резиденцію на 116 кімнат, більш пристосовану для життя родини³. Царя, царицю та їхніх п'ятьох дітей вабили середземноморський клімат і чорні галькові пляжі, де вони могли відпочити від розкішного, але сльотавого Санкт-Петербурга. Збудований з білого кримського каменю неоренесансний палац в італійському стилі оточували пишні сади з пальмами та кипарисами. Цар і його діти купалися в морі, грали в теніс і каталися верхи скелястими стежками, а цариця влаштовувала благодійні ярмарки, де продавала власне рукоділля, збираючи кошти для місцевої лікарні⁴. Утім, просте на позір життя залишалося розкішним.

У білій бальній залі, французькі двері якої відчинялися на подвір'я, гучно святкувала свої шістнадцяті уродини старша царева донька, велика княжна Ольга. Того вечора вона

хизувалася рожевою сукнею, першою високою зачіскою й коштовною прикрасою, яка теж була на ній уперше, — намістом із тридцяти двох перлин та діамантів, що сяяли у світлі свічок.

Цар із сім'єю відвідали Лівадію лише чотири рази, а потім, 1918 року, їх усіх убили в підвалі на околиці Єкатеринбурга. Ця жорстока страта стала кінцем династії Романових та імперської Росії загалом. Незабаром більшовики перетворили палац на санаторій для привілейованих радянських працівників, які потребували відпочинку, тиші та лікування від сухот. «Товаріщі» пограбували розкішний білий палац і прибрали або приховали всі сліди родини Романових так само ретельно, як зносили пам'ятники царським особам в усій Росії, замінюючи їх монументами самим собі. Потім почалася друга за чверть століття війна. 1942 року Крим захопили нацисти. Це сталося після кількомісячного наступу на сусіднє портове місто Севастополь (цей наступ був частиною жакливої і, зрештою, невдалої операції «Барбаросса», коли нацисти порушили пакт про ненапад із Радянським Союзом і подалися на схід через степи). Захопивши Лівадію, нацисти організували в літній царській резиденції свою штаб-квартиру в Криму. Навесні 1944 року радянські війська відвоювали Крим і виперли нацистів геть, але ті встигли розграбувати Лівадійський палац і забрати все, що могли вивезти.

Саме тут, у цьому сплюндрованому палаці, у лютому 1945 року опинилася Кетлін Гарріман — розпещена двадцятисемирічна донька четвертої найбагатшої людини в Америці. Тисячі робітників заповнили палац і сади, пиляючи, стукаючи молотками, фарбуючи, дезінфікуючи, поліруючи, висаджуючи та встановлюючи таку необхідну сантехніку⁵. Для мобілізованих робітників та румунських військовополонених, яких привезла радянська влада, щоб дати лад сплюндрованій війною території, поставили тисячі ліжок, але місць для ночівлі все-таки бракувало.

Кеті та її батько, Вільям Аверелл Гарріман, посол США в Радянському Союзі, кілька днів тому приїхали з Москви, де про-

жили останній рік і три місяці. Хотіли дістатися літаком, бо в них залишалося трохи більше за десять днів, щоб проконтролювати останній етап підготовки до однієї з найважливіших конференцій війни, але завадила погана погода⁶. Їм довелося майже три дні їхати потягом — долаючи близько тисячі трьохсот кілометрів⁷, минаючи розбомблені села та витолочені поля, до яких Кеті вже призвичаїлася за останні місяці. Кожна залізнична станція, яку вона бачила, була зруйнована⁸. «Це безглузде руйнування просто жахливе», — писала вона у Нью-Йорк своїй колишній гувернантці й подрузі Елсі Маршалл на прізвисько «Муш»⁹. (А от прочитає це Муш чи ні, залежало від цензури.) Старшій сестрі Мері вона писала: «Боже мій, у цій країні є купа роботи — просто прибирати»¹⁰.

Війна ще не завершилася, але до кінця 1944 року британські й американські війська звільнили від німецької та італійської окупації Афіни, Рим, Париж, Брюссель, а Червона армія через Польщу та Румунію рухалася на захід. Попри несподіваний і навдивовижу потужний контрнаступ вермахту — грудневу спробу прорвати західну лінію оборони в засніжених Арденнських лісах на території Бельгії, Франції та Люксембургу, — було очевидно, що союзники здобули перевагу. Війна на Тихому океані була далека до завершення: американські генерали вважали, що бойові дії триватимуть іще зо півтора року, — хіба що вчасне завершення розробки секретної новітньої зброї могло все змінити. Проте британський прем'єр-міністр Вінстон Черчилль, президент США Франклін Рузвельт і радянський генеральний секретар Іосіф Сталін розуміли, що ситуація в Європі досягнула переломного моменту. Їхні армії стрімко наближалися до Берліна, і перед трьома лідерами постали складні питання щодо закінчення війни на континенті, які можна було залагодити лише віч-на-віч.

Вони не вперше отак зустрічалися. Наприкінці листопада 1943-го «Велика трійка», як їх тоді називали, зібралася в Тегерані, щоб обговорити засадничі питання довгоочікуваного другого фронту, який відкрили лише через сім місяців по тому, на

пляжах Нормандії. Тоді, намагаючись сподобатися Сталінові, Рузвельт і Черчилль великодушно погодилися на важку подорож до Тегерана, розташованого значно ближче до Москви, ніж до Лондона чи Вашингтона. Тепер було б справедливо, якби Сталін приїхав до них. Західні лідери запропонували провести зустріч у середземноморському регіоні, але Сталін заявив, що його здоров'я надто слабе, щоб покинути Радянський Союз. За порадою лікарів він відмовився розглядати будь-яке місце за межами своєї країни¹¹. Черчилль, а надто Рузвельт вважали, що співпраця з Радянським Союзом гарантуватиме перемогу на Тихому океані, забезпечить успіх організації, яку нещодавно створив Рузвельт для підтримки миру в усьому світі, а також спонукатиме Сталіна взяти на себе довготермінове зобов'язання забезпечити політичне самовизначення нещодавно звільнених країн, як-от Польщі. Позиції обох лідерів західного світу, що мали власне уявлення про демократичний устрій повоєнного світу, були слабші, ніж у Сталіна, бо саме Червона армія контролювала Східну Європу. Рузвельт таємно наказав Авереллу Гарріману задовольнити прохання Сталіна не торгуючись і підтвердити, що вони із Черчиллем приїдуть до Радянського Союзу, поки Черчилль не встиг заперечити¹².

Чорноморське узбережжя було найвіддаленішою місциною, куди Сталін погоджувався подорожувати, а низка курортних містечок уздовж південного узбережжя Криму, найменованого «Шляхом Романових», з кількома резиденціями, що колись належали царській родині та її друзям-аристократам, надалі зберігали особливу привабливість для високопоставлених «товарищів». І хоч як радянські владці осуджували корумповану імперіалістичну епоху, вони аж ніяк не почували моральних докорів, використовуючи розкішні палаци. Після обговорення низки місцин на Чорноморському узбережжі — від Одеси до Батумі — радянська влада й американці погодилися, що найкращі варіанти — це Ялтинський та Лівадійський палаци; інші були надто сплюндровані війною, щоби приймати великі делегації, або були менш доступні для подорожі кораблем чи літаком¹³. Гарріман і американське посольство в Москві неохоче

погодилися на подорож до Криму, бо, як наголошував Черчилль, Чорне море і надалі було всіяне мінами¹⁴. Звісно, лідери не могли ризикувати, подорожуючи до Ялти кораблем, однак декому з допоміжного персоналу таки довелося добиратися до Криму морем. Рішення ухвалили в останні дні 1944 року¹⁵: Рузвельт і Черчилль зустрінуться на острові Мальта, за сто кілометрів від південного краю Італії, а решту шляху до Криму подолають літаком і зустрінуться зі Сталіним у колишньому літньому царському палаці.

Хоча Лівадія була імператорською резиденцією, але площу мала меншу, ніж маєток у десять квадратних кілометрів у долині річки Гудзон, де зростала Кеті Гарріман. Також палац був замалий, щоб умістити всіх членів трьох делегацій, кількість яких, здавалося, щодня зростала в геометричній прогресії. Граючи роль доброзичливого, гостинного господаря, Сталін люб'язно запропонував Лівадію президентові Рузвельту. Цей палац був найбільшим серед найближчих резиденцій, а його бальна зала ідеально підходила для проведення офіційних зустрічей «Великої трійки» та їхніх радників. Паралізований нижче пояса Рузвельт був прикутий до інвалідного візка, тому Сталін вирішив, що президентові буде найкомфортніше мешкати там, звідки не доведеться їздити на щоденні засідання конференції. Натомість Черчилль і його оточення мали оселитися у Воронцовському палаці — ще одній колишній оселі російського аристократа, яку націоналізувала радянська влада. Від неї до Лівадії можна було доїхати за пів години. Сам Сталін обрав трохи менший маєток неподалік: Юсупівський палац у Кореїзі, що був зручно розташований якраз поміж американською і британською резиденціями. Воронцовський та Юсупівський палади були в набагато кращому стані, ніж Лівадійський, проте резиденцію, яку обрав Сталін, оточувала незатишна аура. Колись цей невеличкий палац, що радше нагадував віллу, належав людині, яка, за чутками, вбила Распутіна — ясновидця чи шарлатана (залежно як на це поглянути) і радника цариці Александри, — що його поганий вплив на Романових прискорив їхній кінець¹⁶. Назавжди залишиться загадкою, навіщо

незбагненний Сталін обрав саме ту віллу? То був якийсь на-
тяк, погроза, похмурий жарт чи він просто вважав її найзруч-
нішою для себе?

Після того як було вирішено, що троє лідерів зустрінуться
в Ялті, радянська влада мала лише три тижні, щоб перетво-
рити сплюндровані палаци на місця, придатні для проведен-
ня однієї з найбільших і найважливіших міжнародних зустрі-
чей. Підготовкою керував Лаврентій Берія — голова Народно-
го комісаріату внутрішніх справ (страхотливого НКВС, що був
таємною поліцією Радянського Союзу), себто людина, на яку
Сталін завжди міг покластися у виконанні найнеприємніших
завдань⁴⁷. Він наглядав геть за усім — від ремонту будівель до
транспортування провіанту й усунення із навколишньої те-
риторії будь-яких «небажаних елементів». Зокрема, це були
835 підозрюваних в антирадянських настроях⁴⁸, яких виявили
під час перевірки на благонадійність 74 тисяч осіб: НКВС про-
водив її в радіусі двадцяти кілометрів від Ялти. Посол Гарріман
мав прибути до Ялти приблизно за десять днів до конферен-
ції й пересвідчитися, що приміщення відповідають американ-
ським стандартам, а також переконатися, що логістика та про-
токольні питання не мають жодних, навіть найдрібніших про-
блем, які стануть на перешкоді успішній дипломатії.

Теоретично Аверелл Гарріман відповідав за загальний орга-
нізаційний контроль, але насправді це було не зовсім так. Аве-
релл ніколи не нехтував нагодою опинитися в центрі подій.
На початку 1941 року в зовнішній політиці Сполучених Штатів
досі панував ізоляціонізм, і країна дотримувалася нейтраліте-
ту. Рузвельт прагнув підтримати боротьбу проти нацистів, але
не хотів утруватися у війну. Він винахідливо виявив лазівку, яка
дала йому змогу досягти своїх цілей. Саме так виникла програ-
ма лендлізу: Сполучені Штати почали надавати Британії та її
союзникам продовольство, паливо, кораблі, літаки, боєприпа-
си та інше військове обладнання, за яке Британія теоретично
мала заплатити після війни. У лютому 1941-го Рузвельт призна-
чив Аверелла посланцем із питань лендлізу, і той без жодних
вагань переїхав до Лондона й обійняв цю посаду, попри розпал